

АЛЕКСАНДАР ГАТАЛИЦА
ПИСАЦ

Снимио Даримир БАНДА

О ПИСЦУ И

демијургу уметности

Књижевност наступа ту где наука остави празан простор, да дода нове скице за слике времена и тако попуни празнине. Али ту већ писац добија, помало, улогу демијурга – мора да изгради нове јунаке, да направи узбуљиву причу, која у коначноме, ипак, неће бити у супротности с чињеницама. Писац мора да схвати да он управља својим ликовима, а преко њих и осећањима публике. То смо научили још из антике. Еурипид је био мајстор управљања осећањима, он буквално држи публику за срце и неће то срце да ишчупа, али хоће да га осети како пулсира у руци.

Нека чудна промисао хтела је да кресне искра која је довела до стварања Фрица Крупа, несуђеног великог сликара коме су Сезан, Дега, Моне, надасве Пикасо помрсили конце и гурнули га на периферију уметничког света. И који се, кад је већ био мобилисан у Првом светском рату, светио оцима савременог сликарства (пре свега Пикасу), тако што је као бомбардер на цепелину, уместо да следи упутства немачке ратне команде, наводио летелицу на улице и квартове у којима су живели баш ти велики сликари, бомбардујући их, страствено, како то само тешко фрустриран човек може.

Препознатљивог имена, тај трагикомични карактер што се ушетао у „Велики рат“ Александра Гаталице, послужио је писцу, творцу и приређивачу бројних књига да изгради своју слику тог језивог сукоба, који је, како каже, уништио милионе живота, али и целу епоху. У разговору за „Одбрану“ Гаталица каже да је он, заправо, желео да проговори о смрти епохе познатије као „Belle Epoque“, коју је управо тај сукоб окончао. Отуд тако велики број јунака у његовој књизи.

– Хтео сам да репрезентујем смрт једне епохе чињеницом да је то учинио светски рат. Епоху не можете представити кроз два, три, седам или дванаест ликова. У ствари, можете, али је то другачија техника. С друге стране, једини смисао књижевности, ваљда и целе уметности, јесте да нешто оживи. Кад је о рату реч, писац је перцептиван пре за мале судбине него за велике. И ако сте барем мало видовити, а писац би требало да то буде, кад помислите на те хиљаде, стотине хиљада и милионе жртава, рецимо у Верденској бици за само четири месеца било је скоро милион жртава, и поређате их у својој глави, с њиховом предисторијом, надама, храброшћу или кукавичлуком, с разлозима због којих су мобилисани или су хтели да буду мобилисани, онда, ако сте писац као ја, дођете до закључка да је неправедно да имате само неколико ликова. Једноставно нећете успети да представите све те гласове који допиру до вас. Зато сам хтео, у почетку, да књига има негде око 700 јунака.

○ Али?

– Али сам схватио да је то пекићевски посао и да бих тада написао неких 2.600 страница књиге. Човек тада мора бити практичан, па сам одлучио да их сведем на овај број и направим мрежу којом бих био задовољан како репрезентује поменуте гласове. Уосталом, читалац то зна – књига има и више јунака, али су они или поменути у једној реченици или тек с неколико речи.

○ Мехмед Грахо, *џаџолог* или „*доктор смрт*“ како га називаше, делује као *ајсолушно* логичан лик којим се *ошвара* прича. Тим пре *што* он чује *шајат* два *шела*, Фердинанда и Софије, који најављује велику кланицу... Али *зашто* после њега *одмах* следи „*пешанско* *пискарало*“, с *писмима* која се *волшебном* мењају, *ујркос* намере њиховог *аутора*?

– Књига је намерно написана тако да контрастно меша трагедију с комедијом. Није, наравно, то однос пола-

пола, јер трагедије има далеко више. То пискарало, Тибор Вереш, који пише различитим пенкалама, што га касније нападају и убијају, јесте ту да читаоцу одмах покаже да га нећу само бомбардовати тешким сликама смрти, иако сам као писац који се бави ратом то превасходно дужан, већ да ћу му дати прилику да предахне, насмеје се. Чини ми се да добар роман треба да има ту скалу осећања, и смрт и љубав, и оданост и кукавичлук, као и смех. Баш зато, одмах после одласка Мехмеда Јилдиза у смрт, након што му је погинуо последњи шегрт, иде онај салон хотела у коме се смењују различити шпијуни што коментаришу да Америка сигурно неће ући у рат, а она већ сутрадан уђе. То је добра техника – ред комедије, па ред трагедије. Напослетку, убеђен сам да читаоци раде исто што и писци – праве слике у глави. А кад писац те слике прави само од растргнутих тела, онда вас тера само на тешке представе.

Q *Историја често не примењује дејтаље који се дешавају у животињама малих појединаца, а који су каикад веома важни за правце многих великих догађаја.*

– То се уклапа у причу коју сам већ појаснио. Лично, кад кренем у подухват писања књиге попут „Великог рата“ одиста чујем десетине и хиљаде гласова који траже своје место. Нисам никада био спиритиста и врло сам несклон тој врсти забаве у животу, али заиста ми се чини да десетине хиљада душа хоће да уђу у роман и кажу своју причу, било да су преживели или да су, што је чешћи случај, погинули. Кад читате грађу, читате је тако као да вам сви они нешто говоре.

Q *Шта каже грађа? Како она разговара са писцем?*

– Када пронађете депеше с фронта у којима пише како је немачка врховна команда дошла на чудовишну идеју да се француски заробљеници вежу испред немачких војника и тако крену заједно да трче по брисаном простору између два непријатељска рова не би ли стигли до противничког и на тај начин решили битку у том делу фронта, то одједном у мени направи читав театар мртвих који без претеривања говоре и сви дигну два прста да би ушли у роман. На срећу, ова метода није употребљавана много пута, али јесте 1914. године.

Q *У књизи је, оштрилике, половина сиварних, а половина измишљених ликова. Сви су изузетно уверљиви. Где је граница, али и одговорност писца да, бавећи се историјском тематиком, не завара читаоца?*

– Књижевност наступа ту где наука остави празан простор, да дода нове скице за слике времена и тако попуни празнине. Али ту већ писац добија, помало, улогу демијурга – мора да изгради нове јунаке, да направи узбудљиву причу, која у коначном, ипак, неће бити у супротности с чињеницама. Јер, једно је када дода слике за већ постојеће чињенице, али нешто сасвим друго када наруши слику о догађају. Неморална књижевност, она која шаље потпуно погрешну поруку, недопустива је.

Q *Није ли то за писца огромна одговорност?*

– То је, донекле, решено самом природом књижевности. Истина је све оно што вас као читаоца узбуђује. Једна од првих ствари које смо на предавањима о књижевности научили јесте разлика између науке и уметности. Ма колико се уметност бавила историјским темама, она то чини из

емотивних разлога, а не због истраживања и сазнавања непознатих детаља. Постоји извесна дихотомија – етика и естетика су две рођене сестре, с тим што је етика далеко старија и јача од естетике. Естетика је, међутим, чудновата сестра. Она је дужна да слуша етику, и слуша је, у начелу. Али естетика оперише емоцијама, а оне су у врло компликованој вези с разумом. Естетика уме да изневери етику малтене на свакој страници романа, али на крају има неку ретку способност да у тоталном збиру остане верна етици. Јер, не сме одступити од тачне слике.

Q *Кад онда уметност постоје неморална?*

– Уметност постаје неморална онда када је лоша, када не може да узбуди читаоца и „повареним“ средствима хоће да стигне до његових осећања. Напишите роман где мајци умире петоро деце једно за другим... Сви знамо да су у таквој причи веома јака осећања. Ако ту тему обрадите рђаво, само да би публика плакала, онда сте неморалан писац. Писац мора да схвати да он управља својим ликовима, а преко њих и осећањима публике. То смо научили још из антике. Еурипид је био мајстор управљања осећањима, он буквално држи публику за срце и неће то срце да ишчупа, али хоће да га осети како пулсира у руци.

Q *Један од сиварних јунака јесте Жан Кокшо. Шта су Вам Французи рекли за његов портрет?*

– Он је стално приказиван као комични карактер. Један број критичара у Француској је то приметио и није им се допало. Међутим, један њихов колега написао је у *Ле Монду* да не постоји ниједна чињеница из његове биографије која оспорава што сам написао. То није најважније за роман, али он у суштини јесте био баш такав, у стварном животу.

Q *Зашто баш Први светски рат?*

– Као писац бавим се многим темама, превасходно из двадесетог века. О Великом рату написао сам пет прича у књизи „Век“. Није то чудна одлука. Јесте ми, око 2000. године, примицање годишњице наметнуло нека размишљања. Али категорично оповргавам сва размишљања да је књига наменски написана да би о стогодишњици тог сукоба побрала ловорике.

Q *Нема много дела на тему тог рата. Зашто?*

– Вероватно су томе допринеле противречне политичке околности. Већ је прва Југославија, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца ујединила оне који су у том рату пуцали једни на друге. Уз то, ту су и сви проблеми које је та земља имала, затим Други светски рат, који је Први превазишао по суровостима, па партизански хероји... Некако је свака деценија била обесхрабрујућа за писце да пишу о томе. Упркос томе, што је можда и срећна околност, када погледате ту вертикалу од „Дневника о Чарнојевићу“, па, ако хоћете, и до „Великог рата“, видите да су то најважније књиге српске књижевности или међу најважнијим. Очито је, такође, да је та тема велика и озбиљна и не подноси писце који су несолидни или склони јавашлуку.

Q *У причи „Најгори човек на свету“ све као рећко ко додирнули иштање рајног профитерства код нас током Великог рата, али и некажњавања шаквих појава, већ, најпоштив, најредовања за шакве, што је и данас присушно...*

– Џон Рид је о томе сјајно писао у књизи „Србија 1915“. Она се нерадо штампа, за разлику од „Десет дана који су потресли свет“. У тој необимној књизи, за мене шо-кантно сведочанству живота какав је стварно био, и далеко од наших романтичних представа, на око 120 страна Рид је генијално проницљиво дао своју слику Србије те године.

Q Данас имамо много *штога што се представља као уметности*. Ипак, ма како на први поглед било добро урађено, *припада пропаганди и оној која иде на уништење целих идеја, идеологија, народа, земаља...*

– То је срамно употребљавање уметности у целини, а у књижевности посебно. Чист памфлетизам, ништа другачије од ратног плаката. Знате, погледао сам многе ратне плакате и многи од њих су веома духовити, али су ту, чињеница, само да карикатурално представе противника.

Q Бавише се *превођењем античке. Колико се античка књижевност данас чита?*

– Слабо. Међутим, кад год се антички комад постави на сцени, и то уради добар редитељ, он има публику. Јер, то је базична књижевност из које је изникла целокупна европска литература. Кишова „Електра“ сада је постављена на сцени Народног позоришта, у одличној режији Иве Милошевић. Увек је распродата јер говори о најдубљим, основним људским емоцијама.

Q Имамо ли ми *ше моштиве и зајлеће достојне античке драме? Колико је данашња публика спремна да прихвати такво дело?*

– Не потцењујмо публику. Публика је веома перцептивна да схвати најозбиљније дилеме које пред њу поставља велика античка драма. Човек је у души, да тако кажем, човечан. И ово доба ће се завршити и доћи ће неко друго, али ће човек и даље имати потребу за озбиљним размисљањем.

Q Прејлављени смо *осредњим књигама, представљеним често бомбастичним наградама које су, наводно, добиле. Мислише ли да што неће нарушити нашу књижевну сцену?*

– Српску неће, јер је наша традиција дубока и јака. Ако смо од нечега профитирали у деобном билансу Југославије то је књижевност – практично 80 одсто југословенске књижевности остало је код нас. И данас има утицај као српска књижевност. Није битно толико шта је написао Меша Селимовић колико чињеница да он и данас утиче на српске писце, а не на босанско-херцеговачке.

Q И код нас се *појављује тенденција која на Западу већ постоји – штилизација писаца. То јест, кад један писац објави нешто што одјекне од њега се и надаће очекује да пише у том жанру, без обзира на идеје које има...*

– Лично, јер сам доста о томе учио, не видим разлику између овог доба и 19. века. Знате ли колико је петпарачких романа писано у том веку још од Дикенсовог доба? Ни броја им се не зна. Слично важи и за Балзаково и Золино време. Ако Зола није био удављен петпарачком књижевношћу, ако се то није десило ни Чехову, неће се то десити ни Умберту Еку, нити иједном другом добром писцу. Срећом, свако потписује своју књигу.

Q Код Вас је *стиљно присујна представља о некаквом златном добу – златно доба пре Првог светског рата, златно доба јанизма...* Ми, ипак, живимо у *прилично мрачном времену. Има ли наде да досегнемо златне висине, макар у некој области?*

– Има наде, то каже један непоправљиви оптимиста. Време није лако нити једноставно, али ниједно време, у суштини, то није било. Кад сам 1989. дипломирао, било је то три месеца пре пада Берлинског зида. После тога смо мислили да је готово с репресијом, зидовима, некаквим комитетима. Мислили смо да постоји само ничим омеђено по-

ље маштовитости у књижевности. Шта се десило? Добили смо петпарачку књижевност. Чини се да је било боље док су постојале забране. Неки опоравак, не само српске књижевности већ и светске, видимо тек после 2000. године.

Q *Шта је произвело такав пад?*

– Тешко се живело у то време, то је истина, али то не може бити оправдање за књижевност, јер књижевност је најјефтинија уметност. Кошта – ништа. Односно, мало струје, колико потроши ваш рачунар. Зато беспарица није оправдање. Али јесте једна слућеност и збуњеност временом. То се десило многим људима који су касније постали велики писци.

Q *Јесте ли и Ви били збуњени?*

– У књижевност сам ушао 1993. године с „Линијама живота“. Било је то најгоре време за било шта, па и за књижевност. Постојала је, ипак, и једна добра страна – тада сам рекао себи да ћу писати овако како пишем, па макар ме нико не читао наредних тридесет година. Тако тада, тако и сада. ■

Милена МИЛЕТИЋ